

mindre omedelbart aktuella frågor än planläggning och bedömningar med avseende på efterkrigstiden. I detta hänseende anses samregerandet icke heller behöva lägga några band på partierna, något som visade sig under valrörelsen. Otåligheten över den politiska bundenheten förklaras väl i främsta rummet av föreställningen om en snar fred och därmed följande utrikespolitiskt lugn, varjämte även vissa partitaktiska bekymmer torde spela in, främst för socialdemokraterna, vilka oroas av konkurrensen med de av regeringspolitiken obundna kommunisterna.

II. Den ekonomiska utvecklingen

av

ERIK DAHMÉN

Den yttre bilden av det ekonomiska läget i Sverige under år 1944 har icke i högre grad förändrats. Vid en första överblick av olika områden av näringslivet får man ett intryck av stabilitet vid en hög sysselsättningsnivå och ett förhållandevis gott försörjningsläge. Skörden var tämligen tillfredsställande och lejdimporten av livsmedel och livsmedelsråvaror kunde ökas. Emellertid var stabiliteten på mycket väsentliga punkter endast skenbar. En försämring i underlaget för det goda industriella konjunkturläget ägde i själva verket efter hand rum under årets lopp, varför man särskilt mot dess slut kunde tala om en labilitet, som var ägnad att inge bekymmer för framtiden.

Denna labilitet och osäkerhet härrörde huvudsakligen från två olika förskjutningar i läget. Den ena sammanhänge med utvecklingen av industriens avsättningsmöjligheter och räntabilitet, den andra med hotande arbetskonflikter och svårigheter för den ekonomiska politiken.

Industriens avsättningsmöjligheter påverkades i ogynnsam riktning i första hand av den ytterligare inskränkning av de redan kraftigt beskurna exportmöjligheterna, som avbrottet i Östersjöfarten medförde, men också av rustningskonjunktursens minskade betydelse. Att trots detta sysselsättningen kunnat uppehållas är i första hand att återföra på en gynnsam utveckling av den civila efterfrågan på den svenska hemmamarknaden. Denna i sin tur sammanhänge med den livliga byggnadsverksamheten, med nödvändigheten att upptaga produktion av en del produkter, som

tidigare kunnat importeras från den europeiska kontinenten, samt över huvud taget med det överskott av penninginkomster och köpkraft, som härstammade från underbalanseringen av statsbudgeten. Emellertid äro nu nämnda faktorer icke tillräckliga för att förklara den goda sysselsättningen. Denna betingades nämligen också av en på många håll inom industrien alltmera omfattande produktion på lager, en omständighet, som givetvis gav ett ganska osäkert underlag för sysselsättningen och som f. ö. måste påverka industriens räntabilitet i ofördelaktig riktning. En räntabilitetsförsämring är dessutom att räkna med redan av det skälet, att kostnaderna på sina håll icke oväsentligt höjts, utan att motsvarande prishöjningar tillåtit.

Läget på arbetsmarknaden med de omfattande kraven på allmänna löneökningar medförde mot årets slut både direkt och indirekt en förskjutning i ogynnsam riktning av förutsättningarna för det allmänna konjunkturläget. Först och främst hotade en ytterligare ökning av spänningen mellan köpkraft och varutillgång vid rådande prisläge och penningvärde och därmed — eftersom näringslivets produktionsmöjligheter vad angår konsumtionsvaror redan voro fullt utnyttjade — ökad press mot pris- och konsumtionsregleringssystemet. Detta hot var så mycket mera påtagligt som det allmänna försörjningsläget visade tendenser att försämrans på grund av de beskurna importmöjligheterna och nödvändigheten av livsmedelsexport till krigshärjade grannländer. Risken för en allmän prisstegring blev med andra ord uppenbar. Denna innebar i sin tur, att en allmän skärpning av den ekonomiska politiken, bl. a. pris- och konsumtionsregleringarna, i syfte att förhindra en kumulativ prisstegringsprocess, d. v. s. en inflation, kunde bli aktuell. En dylik skärpning skulle, lika väl som en strejk, försämrans det svenska näringslivets utsikter att motstå efterkrigstidens säkerligen allvarliga påfrestningar.

De stora förväntningar man till en början hyste om årets *skörderesultat*, blevo visserligen infriade endast i fråga om höskörden, men totalresultatet blev dock tillräckligt gynnsamt för att undvika inskränkningar i vår egen livsmedelsförsörjning eller i den planerade hjälpen till grannländerna. — Den kvalitativt mycket goda brödsädesskörden uppgick till något över 90 % av den under 1930-talet genomsnittliga och en bättre balans mellan vete och råg än under tidigare krigsår erhöles. Skörden av fodersäd blev däremot mindre tillfredsställande, men tack vare den mycket goda höskörden behövde någon akut brist på kreatursfoder icke uppkomma. Ett dåligt skörderesultat noterades också för potatisens del, men sockerbets-skörden blev den näst största som någonsin förekommit, delvis till följd av arealökningar. — *Kreatursstocken* har under året något ökat, och läget för mjölkproduktionen har utvecklats gynnsamt. *Svinbeståndet*

har däremot minskat något. Tillgången på kött och fläsk förbättrades under första halvåret ganska avsevärt men har under höstmånaderna åter minskat.

Det till synes stabila *industriella läget* framträdde framför allt i den goda *sysselsättningen*. Det rådde sålunda en betydande knapphet särskilt på yrkeskunnig arbetskraft inom de flesta områden. Den arbetslöshet eller inskränkta arbetstid, som förekom inom de mest utpräglade exportindustrierna, var lokalt begränsad och motsvarades, liksom arbetslösheten bland sjöfolk, i allmänhet av sysselsättningsökningar på andra håll. Arbetslösheten inom fackförbunden nådde sålunda under sommarmånaderna en ny rekordlåg nivå, nämligen 2,8 % av medlemsantalet, och den säsongmässiga stegringen under hösten var ovanligt ringa och mindre än tidigare år, beroende bl. a. på säsongutjämnning av byggnadsverksamheten. Emellertid har knappheten på arbetskraft trots allt endast i undantagsfall och då i samband med ökade inkallelser direkt tvingat till produktionsinskränkningar. Endast inom textilindustrien har tillgången på arbetskraft mera permanent utgjort den »trängsta sektionen». *Jordbrukets* arbetskraftsituation, främst vad angår mera fasta arbetare, har däremot under sommaren varit kritisk, även om den till sist kunde hjälpligt klaras genom ökad arbetstid och tillfälliga hempermitteringar av inkallade jordbrukare samt tack vare flyktingar. *Skogsbrukets* arbetskraftbrist, som i början av året något minskat, skärptes betydligt under hösten, då vedavverkningarna måste forceras inför den försämrade bränslesituationen.

Även den *industriella produktionen* uppvisade en påfallande stabilitet utom inom de mest utpräglade exportindustrierna, där den dock uppehölls bättre än man i och för sig hade anledning vänta med tanke på de ytterligt beskurna exportmöjligheterna. Produktionsvolymen var sålunda större än något tidigare år inom de mekaniska verkstäderna och nådde inom flera andra industrigrenar upp i närheten av 1939 års rekordhöga nivå. Emellertid kunna, såsom i ett senare sammanhang skall klargöras, vissa förskjutningar i produktionens inriktning och sammansättning konstateras, vilka sammanhånga med en rubbning i oförmånlig riktning av de underliggande förutsättningarna.

Den livliga *bostadsproduktionen*, framtvungad av den nästan överallt akuta bostadsbristen och mestadels genomförd med hjälp av statliga stödåtgärder och ofta under betydande material- och arbetskraftsvårigheter, spelade en väsentlig roll för den goda sysselsättningen inom många industrigrenar. Produktionen av nya bostäder i de större samhällena — de s. k. tätorterna — har sålunda nått över 1943 års nivå och har legat endast ungefär 15 % lägre än under år 1939, då byggnadsverksamheten

var exceptionellt livlig. Värdet av de under fjolåret nytillkomna bostadshusen kan uppskattas till närmare 600 milj. kr.

De *industriella investeringarna* ha visserligen vad byggnads- och anläggningsverksamheten beträffar till följd av knapphet på material och arbetskraft pressats ned med omkring 20 % i förhållande till år 1943 men ha dock varit av ungefär samma omfattning som under högkonjunkturåret 1939, varför de haft en icke ringa betydelse för konjunkturutvecklingen.

Prisutvecklingen har under det gångna året också varit stabil. Partipriserna lågo överlag i det närmaste oförändrade under hela året. Levnadskostnaderna uppvisa icke heller några större förändringar; en viss höjning av index under sensommaren har kompenserats av en sänkning mot årets slut.

Penning- och kapitalmarknadens allmänna läge förändrades föga under det gångna året. Det fick liksom tidigare helt sin prägel av de mycket betydande statliga utgiftsoverskotten samt riksbankens köp av guld och valutor, vilka tillförde penningmarknaden ett stort överskott av likvida medel. Såväl affärsbankernas som sparbankernas och postsparbankens inlåning stegrades starkt, och en betydande ökning av inlåningsöverskottet ägde rum. Aktiemarknaden visade under nästan hela året en sakta stigande tendens, som mot dess slut övergick i allmänna och ganska avsevärda kursstegringar, beroende både på farhågor för inflation och på en allmänt optimistisk bedömning av efterkrigskonjunkturen, i båda fallen säkerligen icke utan spekulativa inslag.

Löneutvecklingen på *arbetsmarknaden* har under året visserligen icke inneburit några större förändringar, även om vissa lönejusteringar uppåt förekommit både inom industrien och jordbruket, men förväntningarna om en relativt snar fred medförde under hösten en allmän oro på avtalsfronterna; en livlig förhandlingsverksamhet föranleddes av de mycket allmänna kraven på höjda löner, men endast ett fåtal avtal hade vid årsskiftet kunnat slutas. Nästan samtliga stora riksavtal, som löpa per kalenderår, voro vid årsskiftet alltjämt föremål för förhandlingar mellan parterna. De lönekonflikter, som sålunda hotade, inneburo det för året mest allvarliga hotet mot det ekonomiska lägets stabilitet.

Utrikeshandelns värde och kvantitet låg under år 1944 betydligt under 1943 års, som ju redan den var en bråkdelen av den normala. Förhållandevis bäst har importen kunnat uppehållas. Importvärdets minskning mellan 1943 och 1944 uppgick nämligen blott till något över 8 %, medan exportvärdet sjönk med närmare 30 %. Importöverskottet kom härigenom att uppgå till 835 milj. kr. mot 642 milj. kr. år 1943. Genom denna utveckling har importens volym under år 1944 kommit att ligga betydligt under hälften av den under åren närmast före kriget normala, medan man för

exportens del har en minskning av volymen till mindre än en fjärdedel. — Nedgången i utrikeshandeln beror helt på det under årets senare hälft praktiskt taget fullständiga bortfallet av handeln med den europeiska kontinenten. Handeln västerut har nämligen kunnat uppehållas jämförelsevis väl, vilket sammanhänger med att lejdtrafiken kunnat fortgå tämligen ostört under hela året och haft en större omfattning än något tidigare år. Denna förskjutning i utrikeshandeln framträder även i varusammansättningen. Sålunda har importen av kol och koks samt maskiner, transportmedel etc. nedgått kraftigt, medan importen av livsmedel och livsmedelsråvaror liksom också av industriråvaror kunnat fortgå i förhållandevis tillfredsställande omfattning.

Den ogynnsamma utvecklingen på utrikeshandels område medförde en stark försämring av *bränslesituationen*, särskilt som både vedavverkningarna och torvproduktionen också nedgått och transportsvårigheterna ökats. Endast tack vare de förhållandevis stora lagren av såväl fossilt bränsle som ved, kunde en akut kris undvikas.

För den industriella *råvaruförsörjningens* del har utrikeshandels sammankrampning genom avbrottet i Östersjöfarten icke inneburit en så omedelbar försämring av läget som för bränslesituationens del. Detta beror dels på att de flesta industriråvarorna hämtas från de transoceana länderna, dels på att lagren i många fall voro ganska betydande samt på att ersättningsproduktionen avsevärt utbyggts under de gångna åren. För vissa industrigrenar ha dock nya problem uppkommit. Den kemiska industrien har sålunda ställts inför nya råvarusvårigheter bl. a. på grund av avbrottet i koksaltimporten. Vidare har byggnadsverksamhetens materialsvårigheter skärpts både direkt genom nedgången av importen av byggnadsjärn och indirekt genom nedgången av den för glas- och tegeltillverkningen betydelsefulla importen av fossilt bränsle.

Den mest påtagliga försvagningen i industriens konjunkturunderlag under det gångna året härrörde emellertid icke från akut knapphet på bränsle och råvaror utan från de försämrade *avsättningsmöjligheterna*. Den starka nedgången av exportmöjligheterna ledde till ett försämrat läge bland annat för järnmalmsgruvorna, järn- och stålindustrien, verkstäderna samt sågverken. För järn- och stålindustriens del kunde dock en viss komensation erhållas tack vare det ökade behov av handelsjärn, som gjorde sig gällande på den svenska marknaden efter avbrottet i importen från Tyskland. Åtskilliga kvalitetsstålverk ha också försökt att övergå till produktion av handelsjärn. Endast en tredjedel av den svenska järnindustriens götproduktion utgöres sålunda numera av kvalitetsgöt mot närmare två tredjedelar före kriget. Av de större verkstädernas produktionskapacitet utnyttjades under årets senare hälft betydligt mindre än en tiondel för exportproduktion mot ungefär en tredje-

del under normala förhållanden och för sågverkens del har avbrottet i förbindelserna söderut helt lamslagit alla exportmöjligheter av någon som helst kvantitativ betydelse. Som en för verkstädernas del ogynnsam konjunkturfaktor tillkom vidare den successiva nedgång i de militära beställningarna, som försiggick under hela det gångna året, med påföljd att vid årets slut endast ungefär en fjärdedel av kapaciteten utnyttjades för försvarets räkning mot ungefär en tredjedel ett år tidigare.

Anledningen till att nämnda försämring av exportmöjligheterna och nedgång i de militära beställningarna icke tog sig uttryck i en sjunkande sysselsättning och produktion har till en del redan angivits genom hänvisningen till den livliga civila efterfrågan på den svenska hemmamarknaden. Denna förklaring räcker dock endast delvis. Förklaringen till att sysselsättningen inom den mest utpräglade exportindustrien kunnat hållas jämförelsevis väl uppe och för verkstädernas del mot årets slut t. o. m. kunnat ökas, ligger till en betydande — vad angår massaindustrien helt dominerande — del däri, att en omfattande produktion på lager försiggått. Massaindustriens lager voro vid årets slut synnerligen stora — över 600 000 ton — och befintliga lagerutrymmen på land voro helt utnyttjade, varför lagring i båtar blivit nödvändig. Sågverken arbetade också i stor utsträckning på lager, delvis enligt kontrakterade order för efterkrigsleverans. Samma var förhållandet med många verkstäder, ehuru kontrakterade order här torde ha spelat en mera underordnad roll. För verkstädernas del förklaras en avsevärd produktionsökning mot årets slut i väsentlig grad också av en forcering av driften inför den hotande strejken.